

انتظار

مکتب انتظار که با حرکت و تلاش قرابت دارد و باوری است که در عمل باید به نوعی بارور گردد، پیشینه ای طولانی دارد و گرچه یک مفهوم دینی است ولی بخاطر آثارش از محدوده دین نیز فراتر رفته و رویکردهای غیر دینی نظیر مارکسیسم را نیز شامل شده است. چنان که برتراند راسل می گوید: "انتظار تنها به ادیان تعلق ندارد، بلکه مکاتب و مذاهب نیز ظهور نجات بخش که عدل بگستراند و عدالت را تحقق بخشد، انتظاری می کشند." بر اساس آنچه که این فیلسوف و ریاضی دان غرب گفته انتظار نزد مارکسیست ها همان انتظاری است که مسیحیان به آن اعتقاد دارند. نزد تولستوی نیز انتظار به همان معنایی است که مسیحیان بر آن عقیده دارند. البته این داستان نویس روس از زاویه ای دیگر این مسئله را مطرح می کند.

انتظار در ادیان پیش از اسلام

همه ادیان الهی مسئله موعود ملل و منجی بشریت را معتقدند و مکتب انتظار نزد آنان نیز امری مسلم و قطعی است همچنان که در عهد قدیم از کتاب مقدس آمده است: "از وجود اشرار و ظالمان دلتنگ مباش که به زودی بریده خواهد شد و منتظران عدل الهی زمین را به میراث برند و آنان که لعنت شده اند، پراکنده شوند. و صالحان از مردم همان کسانی هستند که زمین را به میراث برند و تا فرجام حیات جهان در آن زیست کنند!"^۱

همین باور در قرآن کریم تاکید و تأیید شده است:

"و لقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الأرض یرثها عبادی الصالحون"^۲

و بی گمان، در زبور پس از تورات نوشتیم که زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد.

انتظار نزد مسلمانان اهل سنت

موضوع انتظار و منجی آخر الزمان و مهدی (ع) نجات بخش، اختصاص به تفکر شیعه ندارد. بلکه روایات متواتری در باره مهدی آخر الزمان (عج) از طرق اهل سنت با سندهای صحیح و مستفیض در دست است که به هیچ وجه نمی توان در آنها تردید و تشکیک نمود. همچنان که شیعه امامیه نیز چنین روایاتی را در کتب روایی خود ذکر می کنند. لذا باور به منجی بشدت از منظر عالمان اهل سنت نیز غیر قابل انکار است و آنان نیز بر این اعتقادند که باید زمینه برای ظهور عدالت گسترجهان فراهم گردد تا جوامع بشری از عدالت به معنای واقعی بهره شوند.

^۱ کتاب مقدس، سفر مزامیر داوود، مزمور ۳۷

^۲ سوره انبیاء، آیه ۱۰۵

انتظار نزد مسلمانان شیعه

توجه به این نکته ضروریست که حقیقت انتظار نزد همه اقوام و ملل و نحل یک اصل مسلم است. لکن مدعیان نبوت به یک وجود فرا بشری در آخر الزمان اعتقاد دارند^۳ که ظهور خواهد کرد و نظم و امنیت و عدالت را به جهان باز خواهد گرداند. اما نزد شیعه اعتقاد به موعودی مطرح است که اسلام - به عنوان آخرین دین الهی که کامل ترین و جامع ترین دین است - باور دارد.

لذا شیعه معتقد است پیامبر اعظم (ص) پس از خود ۱۲ خلیفه و جانشین را به نام معرفی کرد، و درباره به آخرین آنان براین باورند که او زنده است. از نظر علمی نیز هیچ دیدگاه علمی تا کنون منع نکرده است که کسی عمر طولانی داشته باشد. بلکه با شرایط خاص طولانی بودن عمر انسان چه بسیار تأیید شده است. شیعه بر این باور است که زمین هیچ گاه از حجت الهی تهی نیست. البته لازم نیست که او آشکار باشد. زیرا ممکن است به خاطر مصلحتی آن حجت الهی از دید ما غایب باشد. این نکته در بیان امیر المؤمنین (ع) آمده است که فرمود:

”اللهم بلی لا تخلو الارض من قائم لله بحجّه اما ظاهراً مشهوراً و اما خائفاً معموراً لثلا تبطل حجج الله و بیناته“^۴ آری، زمین هیچگاه از حجت الهی تهی نیست. او یا آشکار و شناخته شده و یا پنهان است. لذا باید شناخته شود تا حجت خدا باطل نشود و نشانه هایش از بین نرود. لذا «انتظار» نه تنها جوهر اصلی حیات فکری شیعه است، بلکه باور به آن، امری بایسته و واجب است و از بهترین و با ارزشترین اعمال به شمار می رود.

مفهوم انتظار

درک صحیح هر مفهومی می تواند بسیاری از تعارضات و تنازعات را برطرف سازد و چه بسا به واسطه عدم فهم درست یک مفهوم برداشت های متعارضی ارائه شود. از جمله مفاهیمی که در طول تاریخ حیات بشری با آسیب جدی مواجه شده است مفهوم انتظار است و لذا ضرورت دارد در بازشناسی این مفهوم کاوش عمیق تری صورت گیرد تا به فهم مشترکی درباره حقیقت آن نائل شویم.

انتظار از نظر ریشه لغوی به معنای درنگ در امور، نگهبانی، چشم به راه بودن و نوعی «امید داشتن به آینده»^۵ تعبیر شده است. به نظر می رسد آنچه که از تمامی معانی لغوی برداشت می شود اینست که انتظار یک حالت روانی به همراه درنگ و تأمل است. از این معنا می توان دو برداشت متعارض داشت. یکی آنکه این حالت روانی و چشم به راه بودن، آدمی را به عزلت و انزوا بکشاند و منتظر، وضعیت فعلی را تحمل کند و به امید آینده ای مطلوب، به خود حالت انتظار بگیرد. و برداشت دیگر اینکه این حالت روانی باعث حرکت، جهش، پویایی و تلاش مستمر و آمادگی حضور در عرصه ای وسیع تر را زمینه سازی نماید.

^۳ این بحث مربوط به فوتوریزم است، یعنی اعتقاد به دوره آخر الزمان، انتظار ظهور منجی و مصلح جهانی.

^۴ نهج البلاغه ۱۴۷۲

^۵ التحقیق فی کلمات القرآن حسن مصطفوی. ج ۱۲ ص ۱۶۶

به نظر می رسد آن معنایی که هم به لحاظ فعلی و عقلی و هم به لحاظ قوانین اجتماعی از پشتوانه قوی و محکمی برخوردار است معنای دوم است. یعنی انتظار یک حالت روانی است که مکتب امید، تلاش را پدید می آورد. و به همین جهت است که در روایات انتظار را به "بهترین عمل" یا "محبوب ترین عبادت و عمل"^۶ تفسیر و تبیین نموده اند. از این رو انتظار فرج، یکی از عقاید انسان ساز و انقلاب آفرین و از مهم ترین منابع الهام و شوق دهی برای زمینه سازی جهت ایجاد تحوّل و تکامل و سوق دادن انسانها به سوی حکومت عقل و ایمان است زیرا شخص منتظر وضعیت موجود را نمی پسندند و خود را آماده می نماید تا گشایشی حاصل شود.

این آمادگی می تواند در ابعاد مختلف بوجود آید که به برخی اشاره می شود.

۱- آمادگی فکری

باید در دوره انتظار بنیان های فکری را عمیق کنیم تا حرفهای بی پایه و بی منطق نتواند تأثیری در شکل گیری نظام مبتنی بر عدالت، حقیقت، معنویت و امنیت بگذارد. و لذا پیامبر اعظم (ص) فرمودند: «لکل شی دعامة و دعامة هذالدين الفقه»^۷
برای هر چیزی اساس و پایه ای وجود دارد، اساس و پایه ی این دین (اسلام) فهم عمیق است .

۲- آمادگی روحی

یک منتظر واقعی باید به لحاظ روحی آمادگی کافی را داشته باشد تا در برابر یورش ها و حوادث فراوان مقاومت لازم را داشته باشد و لذا باید ظرفیت وجودی خود را توسعه بخشد. و در دعای خود این نکته را همواره یاد آور شود و از خدای خود می خواهد که "شناخت و ظرفیت وجودی او را با معرفت و بصیرت بیشتر نماید"^۸ و نیز "ثبات قدم در دین را درخواست نماید"^۹ و "کم توقعی و صبر را از او طلب کند"^{۱۰} به همین جهت است که وقتی از امام باقر(ع) سؤال کردند که فرج شما چه وقت است، فرمودند: "هیئات، هیئات لا تکون فرجنا حتی تغربلوا ثم تغربلوا یقولها ثلاثاً حتی یذهب الکرد و یبقی الصفور"^{۱۱} زنهار فرج ما نرسد تا غربال شوید، باز هم غربال شوید و باز هم غربال شوید تا این که کدورت ها برود و صافی و صفا بماند.

و برای آمادگی روحی باید زمینه های تحقق آن را فراهم نمود. از جمله این که باید منزلت و جایگاه خود را به عنوان موجود شریف و ارزشمند درک نمود و با اطاعت از فرمان الهی و پیشه کردن تقوای الهی از شرح صدر برخوردار گردید.

^۶ «افضل اعمال امتی انتظار الفرج من الله عزوجل»، «انتظار الفرج من اعظم العمل» کمل الدین ج ۲ باب ۱۲۵۵، بحار الانوار ج ۵۲ ص ۱۲۲
^۷ انتظار الفرج عبادة، سئل عن علی علیه السلام رجل ای الاعمال احب الی الله عزوجل، قال علی علیه السلام انتظار الفرج، نهج الفصاحة ۹۰۲

^۸ اللهم عزفنی نفسک فانک ان لم تعرفنی نفسک لم أعرف رسولک
^۹ ثبتنی علی دینک

^{۱۱} صبرنی علی ذلک، مفاتیح الجنان دعای غیبت امام زمان (عج)

^{۱۲} اثبات الهداة ج ۷ ص ۲۴

۳- طرح و برنامه ریزی

منتظر واقعی باید بر اساس شناخت نیازهای واقعی، ضرورتها و اولویتها و آسیبها برنامه دقیقی را طراحی نمایند که لازمه اش داشتن هدف کلی و میانی است. پس از روشن شدن هدف، باید راه و روشی را اتخاذ نماید تا خود را به آن هدف برساند و با مدیریت در مسیر آن نظام شرائط تحقق آن نظام آرمانی را فراهم سازد. البته آن هدف باید مبتنی بر مبانی انسان شناسی الهی و دینی طراحی شود، به این معنا که جایگاه واقعی انسان که مقام کرامت الهی است لحاظ گردد. زیرا در نظام جهانی که شیعه معتقد است انسان باید مورد تکریم و تجلیل قرار گیرد و هیچ کس نباید و نمی تواند به انسان آسیبی برساند و به او اهانت کند. آدمی در شأن و منزلت خود باید آزادی داشته باشد تا با وصول به آن آزادی، بر هوای و هوس و امیال نفسانی خود مسلط شود و روح خود از بردگی هوس آلود رها نماید.

۴- آمادگی در عمل

انسان منتظر باید به لحاظ عمل و حس مسئولیت پذیری، خود را مهیا سازد. زیرا در بینش اسلامی همه مسئولند و باید به تعهدات خود نسبت به همدیگر نقش ایفاء کنند. برای این نوع آمادگی باید ضابطه ها و دستورها را خوب بشناسد و لازمه اش آن است که با کتاب میزان و انسان یعنی قرآن انس بگیرد و به آن عمل کنند و لحظه ای از قرآن به عنوان کتاب زندگی فاصل نگیرد.

یاد آوری این نکته ضروریست که یک مسلمان با توجه به دستورهایی که در هر زمان و در هر مکانی در اختیار دارد و وضعیت عمل او را روشن می سازد هیچگاه برای او جای تردید در اینکه آیا تکلیف و وظیفه ای دارد یا خیر وجود نخواهد داشت. زیرا وظیفه یک مسلمان در هر مقطعی همواره روشن است، مهم آنست که ما با رجوع به آیات الهی درست وظیفه را بشناسیم. و آنهایی که دچار تردید هستند در مراجعه به قرآن و عترت کوتاهی کرده اند و کمی به خود زحمت نداده اند که با وظائف خود آشنا شوند. توجه به این مهم ضروریست که قرآن کتاب زندگی است و باید در تمام صحنه های زندگی مسلمانان حضور فکری و اخلاقی و عملی داشته باشد، نه اینکه در حاشیه زندگی بماند. پس باید به درستی با قرآن ارتباط برقرار کرد و خود را ملزم به اجرای آن در تمام صحنه های زندگی نمود. بزرگترین مشکلی که ممکن است هر مسلمانی را تهدید کند. اینست که از قرآن و دستورات الهی که برای زندگی انسان قرار داده شده فاصله بگیرد. و از این جهت است که رهبران الهی همواره تأکید می کردند که هیچگاه و در هیچ زمانی با قرآن فاصله نگیرید.

آنچه که از مجموعه مباحث به دست می آید این است که انتظار، باوری است که در عمل منتظران بارور می شود. و در فرهنگ شیعه مسئله انتظار فرج مصلح کل و انسان الهی، با زندگی آنها عجین گشته است و در طول تاریخ بارقه امیدی برای انسانهای تحت ظلم و ستم بوده است.

امروزه جامعه بشری نیاز به چنین منجی را احساس می کند و بدنبال آن است که فضای جامعه از امنیت، عدالت و معنویت و آزادی برخوردار باشد.

منتظران واقعی برای نظامی که آن مصلح کل به وجود می آورد ویژگیهایی را ذکر می کنند که به برخی از آنها اشاره می شود.

۱- در نظام مهدویت افراد شایسته و وارسته و شخصیت های برجسته دینی که در رأس آن حضرت مهدی (عج) می باشد امور جامعه را به دست می گیرند و قانون الهی را در جامعه پیاده می کنند تا همه به سکینه و آرامش برسند. این ویژگی مهم اجرای قوانین حیاتبخش الهی است که بشریت را آرام می کند نه اینکه فقط آنها را ساکت نماید.

۲- در نظام مهدویت، قرآن - متن مقدسی که هیچ نوع تحریفی در آن رخ نداده- به عنوان کتاب زندگی بشر محور همه تعالیم قرار خواهد گرفت.

۳- نظام مهدویت بر محور توسعه ی اخلاقی، اجتماعی، امنیتی و معنوی استوار است و هر نوع بحرانی برپایه آن محور ها زدوده خواهد شد.

۴- در آن نظام علم توسعه پیدا کرده و همه در خدمت حیات انسان خواهد بود نه در خدمت قدرت طلبی. در روایتی از امام صادق(ع) آمده است که فرمود: "العلم سبعة و عشرون حرفا فجميع ما جاءت به الرسل حرفان فلم يعرف الناس حتى اليوم غير الحرفين فاذا قائم قائمنا خرج الخمسة و العشرين حرفا فبثها في الناس و ضم اليها الحرفين حتى يبتها سبعة و عشرين حرفا"^{۱۳}

علم و دانش، بیست و هفت حرف است. تمام آن چه پیامبران الهی برای مردم آوردند، دو حرف بیش نبود و مردم تا کنون جز آن دو حرف را نشناخته اند. اما هنگامی که قائم ما قیام کند بیست و پنج حرف دیگر را آشکار و در میان مردم منتشر می سازد و دو حرف دیگر را با آن ضمیمه می کند تا بیست و هفت حرف کامل و منتشر شود.

۵- در نظام مهدویت مشروعیت از جانب خدا است. آن نظام بر پایه ولایت کسی است که از جانب خداوند تعیین شده است و دارای تمام شایستگی های رهبری از جمله عقل، تدبیر، عدالت و عصمت است و مردم نیز به آن راضی هستند و با حضور گسترده و مشارکت خود در تمام صحنه های سیاسی رضایت و خشنودی خود را اعلام می دارند.

۶- در نظام مهدویت منتظران در انتظار حکومتی بر پایه آموزه های وحیانی و دینی هستند.

۷- مبنای نظام مهدویت عقلانیت است. از روایات استفاده می شود که عقل آدمیان در عصر ظهور به کمال خود می رسد. چه اینکه از امام باقر(ع) روایت شده است: "اذا قائم قائمنا وضع الله یده علی رؤوس العباد فجمع بها عقولهم و کملت بها اخلاقهم" یعنی هنگامی که قائم ما قیام می کند، خداوند، دستانش را بر سر بندگان می گذارد و عقول آنان را کامل و افکارشان را تکمیل می کند.

^{۱۳} نهج البلاغه ج ۱ ص ۱۳۸

۸- در نظام مهدویت سیستم بر پایه عدالت بنا نهاده شد و همه ی مردم به حق خود می رسند و هیچ ستمی به انسان نمی شود و افراد فاسق و بد کار و چاپلوس و متملق هیچ جایگاهی در آن نظام ندارد.

۹- خواسته ها و مطالبات مشروع و واقعی مردم برآورده می شود و مردم با هدایت الهی از خواسته های نفسانی که باعث اباحیگری و ولنگاری می شود صرف نظر می کنند و با فراهم شدن بستر کمال در جستجوی کمال انسانی بر می آیند.

۱۰- منتظران واقعی خود را برای نظامی مهیا می کنند که ستمگران و مستکبران هیچ جایگاهی در آن ندارند، بلکه آنها پراکنده و از هم جدا می شوند. ولی حق جویان و عدالت خواهان گرد هم جمع می شوند و جوامع بشری عدالت را به معنای واقعی خواهند چشید و ریشه ظلم و ستم بر کنده خواهد شد.

در پایان یاد آوری این نکته ضروری است که شیعه همواره در صدد است که امنیت به معنای واقعی و در همه ابعاد تحقق یابد و کرامت مردم حفظ شود. لذا هر انسانی در نظام مهدویت از آرامش و امنیت کاملی برخوردار است و هیچ انسانی در هیچ جای عالم حق ستم بر کسی را ندارد. امید است با تلاش و کوشش صالحانه و مخلصانه زمینه اصلاحگری در جوامع بشری فراهم گردد و مردم در حاکمیت جامعه با حضور و مشارکت خود به ارزشهای واقعی الهی و انسانی نائل شوند.